

Het is in het licht van het bovenstaande duidelijk dat met dit boek de discussie over Van Effen nog lang niet als gesloten kan worden beschouwd. Integendeel zelfs. Buijnsters heeft een groot aantal biografische onzekerheden rond Van Effen opgelost en talrijke op feitelijke onjuistheden en gebrekkige archiefkennis gebaseerde vroegere beweringen over deze literator kundig en voorgoed weerlegd. Over de betekenis en inhoud van Van Effens werk blijft echter veel te zeggen. Deze biografie heeft, zo kan men constateren, de weg vrijgemaakt voor een hernieuwde intellectuele interpretatie van Van Effens *oeuvre*.

W. R. E. Velema

P. H. Dubois, S. Dubois, *Zonder vaandel. Belle van Zuylen 1740-1805. Een biografie* (Amsterdam: Uitgeverij G. A. van Oorschot, 1993, 853 blz., f75,-, ISBN 90 282 0819 4).

De moderne biografie van de rebelle aan de Vecht, de eerste sinds Godets *Madame de Charrière et ses amis* uit 1906, bevat zeer veel materiaal dat door het 'bijwerk' goeddeels toegankelijk is. Eerst een globaal overzicht van de inhoud. Op de eigenlijke biografie van 732 bladzijden (waarover aanstonds), volgen een 'chronologie' van het leven van Belle (een handig, zij het soms wat detaillistisch overzicht van 31 bladzijden), een geschreven 'genealogie' (geen boom dus), een zeer korte lijst van gebruikte 'afkortingen' (waarin 'o. c.' niet thuishoort), dan de per hoofdstuk genummerde 'noten', een 'bibliografie', de verantwoording van de 62 (!) 'illustraties', en een 'personenregister' op tekst en noten. Pijnlijk gemist worden een zakenregister en een samenvatting in bijvoorbeeld het Frans. Een enkel woord over de bibliografie: in de eerste twee bladzijden daarvan (819-820) wordt drie maal opgemerkt dat er nog geen volledige bibliografie bestaat. Natuurlijk is het een vreselijk werk die óók nog te maken, maar toch had ik graag gezien dat de auteurs van de biografie, die de centrifugerende krachten achter het B VZ-onderzoek zijn en alles onder ogen hebben gehad, zich zelf van deze taak hadden gekwet. De keus van wat nu is opgenomen bevreedt overigens wel eens (het verzameld werk van Molière, de correspondentie van Madame de Sévigné).

De biografie nu. In de inleiding schetsen de auteurs wat hun voor ogen staat: geen waarderingsgeschiedenis maar een boek waarin de heldin zelf via haar teksten spreekt en waar de biografen slechts 'kaders en achtergronden' schetsen. Een uitvoerbaar plan, gegeven de enorme correspondentie van BVZ en gezien haar vele contacten. Op beide gebieden leveren de biografen bovendien nieuwe gegevens.

De titels der hoofdstukken tonen reeds dat niet een constant ordeningsprincipe de beschrijving van het leven heeft geredigeerd: niet bijvoorbeeld een simpele indeling in decennia, naar woonplaats, naar literaire produktie of— iets gecompliceerder — naar correspondentieritme. Nu eens bepalen traditionele biografische feiten een hoofdstuk (VI - Bellegarde en Boswell, La Tour en Hume), dan weer zorgt een psychologische typering van de biografen voor afbakening van een periode (XI - Het onvervulde, onverloste leven, XII - In opstand tegen de menselijke conditie). Lezing bevestigt deze indruk: de auteurs zitten zeer dicht op hun onderwerp. Deze sterke concentratie op de heldin levert rijke bladzijden op: de episode-Engeland komt eindelijk eens goed uit de verf, de tot nu toe raadselachtige relatie uit het begin van de jaren tachtig wordt met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid opgehelderd, de lezer krijgt in menig geval beter zicht op de ontstaans- en editiegeschiedenis van het literaire werk, en hij is getuige van een aantal gevoelige, wijze typering (deze trage jaren', 298). Maar de medaille heeft ook haar keerzijde, een keerzijde waaraan praktische en theoretische bezwaren kleven. De lezer wordt geconfronteerd met erg veel details: wie Belle op die en die dag ontmoette, van wie zij post

ontving, wat zij las, en ... wat zij dacht (voorbeeld 196). Dat laatste is gewoonlijk ontleend aan de correspondentie. Ik mis de vraag naar de status van die correspondentie. Een brief is toch niet zonder meer getuigenis van wat de schrijver 'werkelijk' denkt, al helemaal niet bij beroeps-correspondenten? In een biografie die zwaar op de briefwisseling van de hoofdpersoon steunt, moeten deze complicaties geproblematiseerd worden.

Een ander gevolg is de onverdeeld-positieve tekening van de heldin. Enkele voorbeelden. Als tegenwicht tegen sommige biografen die 'de intelligentie van Isabelle de Charrière briljant maar steriel vinden' (369) en daaraan de suggestie van fysieke steriliteit koppelen, betogen de auteurs dat met evenveel recht, want op grond van méér psychologische kilte, Charles de Charrière als veroorzaker van de kinderloosheid kan worden aangemerkt. Men ontzenuwt een absurde redenering toch niet door haar te doubleren? Ander voorbeeld is de als positief bedoelde kwalificatie 'Belle heeft altijd weinig waardering voor geld getoond'. (548) Afgezien van de vraag of deze houding vóór iemand spreekt, op Belle van Zuylen is de uitspraak niet van toepassing. Zij heeft de voordelen die afkomst en stand haar boden — net als de nadelen trouwens — altijd geaccepteerd: altijd heeft zij kunnen reizen en wonen waar zij wilde, en het was toch ook dank zij materiële welstand dat zij een studerend en schrijvend leven kon leiden? Te betreuren valt ook dat slechts één keer, en wel als Belle van Zuylen flauwvalt, voorzichtig wordt geconstateerd dat haar gedrag 'iets hysterisch' heeft. Jammer, want de lezer wil al heel lang meer weten over de pathologie achter al deze begaafde onrust.

De genoemde bezwaren kunnen nog worden aangevuld met twee van stilistische aard, te weten het veelvuldig gebruik van het woord 'ongetwijfeld' en de spelling 'meneer' (die vooral de weinig aan bod komende heer de Charrière geen goed doet).

Toch zou ik niet graag de indruk van een niet-goede biografie achterlaten. Het is gemakkelijk bezwaren te formuleren, het is heel moeilijk en compleet, en steeds goed gericht, en altijd goed gedoseerd te zijn. De Dubois bezitten unieke kennis van Belle van Zuylen en zij beschikken over een groot invoelingsvermogen; het zijn deze twee elementen die hun biografie — veel meer de basis-biografie dan 'een biografie' — bepalen.

J. Stouten

J. W. Buisman, *Tussen vroomheid en Verlichting. Een cultuurhistorisch en -sociologisch onderzoek naar enkele aspecten van de Verlichting in Nederland (1755-1810)* (2 dln.; Dissertatie Leiden 1992; Vleuten: J. W. Buisman (Secr. Versteeglaan 5, 3451 XG), 1992, 507 blz., f99,-, ISBN 90 9005740 4).

In een inleiding omschrijft de auteur aan de hand van een keuze uit de omvangrijke secundaire literatuur het begrip Verlichting als een gelijktijdig proces van secularisering, humanisering en emancipatie waarbij hij voorts een accentverschuiving veronderstelt van secularisering naar de andere twee begrippen. Hij pleit er tevens voor zich rekenschap te geven van sociale differentiëring bij het beschouwen van Verlichtingselementen en zet vanuit dat perspectief bijvoorbeeld een kanttekening bij het door Buijnsters en anderen geponeerde eigensoortige van een Nederlandse christelijke Verlichting: in vergelijkbare sociaal-culturele lagen in Frankrijk en Engeland kan men dit christelijk-verlichte denken evenzeer aantreffen. Andere problemen die hier worden aangesneden zijn de relatie tussen piëtisme en Verlichting en de rol van rede en openbaring als kenbronnen.

De eigenlijke studie begint bij hoofdstuk I, de verantwoording en afbakening van het